

Alkoholio vartojimo daromos socialinės žalos šalinimo patirtys kaimynystėje: marginalizacijos link

ILONA TAMUTIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Santrauka. Šio straipsnio tikslas yra atskleisti alkoholio vartojimo daromos socialinės žalos šalinimo patirtis kaimynystėje ir nustatyti, kaip tai veikia socialinės atskirties kūrimą. Straipsnyje remiamasi socialinės žalos teorine prieiga, kuri leidžia į alkoholio vartojimo padarinius pažvelgti iš kaimynų, kenčiančių nuo triukšmo, šiukšlinimo, nepagarbos ar prievartos, perspektyvos. 6 „fokų“ grupių ir 33 kokybinių interviu, atliktų Lietuvos didmiesčiuose, duomenys leido nustatyti kaimynų laikyseną socialinės žalos akivaizdoje, kuri varijavo nuo pasyvaus kentėjimo iki aktyvaus formalių institucijų pagalbos ieškojimo. Analizuojant kokybinių interviu duomenis apie socialinę žalą ir vertinant jos sąsają su alkoholio vartojimu ir pardavimu nustatyta, kad barų, naktinių klubų, alkoholiu prekiaujančių parduotuvių ir nelegalios prekybos alkoholiu vietų bei šalia alkoholiu piktnaudžiaujančių asmenų kaimynystė yra didesnės socialinės žalos erdvės. Socialinės žalos mažinimo procese viešosios institucijos veikia pagal gyventojų skundus ir susiduria su įvairiais sunkumais, kurie paprastai pagalbą padaro neveiksmingą. Tada kaimynai socialinės žalos akivaizdoje praranda galią, kurią manė turį iki tol, kol kreipėsi į formalias institucijas. Tokia socialinės žalos mažinimo išdava generuoja marginalizaciją: darantieji socialinę žalą poliarizuojasi, o ją patiriantieji užsidaro už savo buto durų. Šiame procese daugiausiai atsakomybės tenka centrinei ir vietos savivaldai, nuo kurių sprendimų priklauso alkoholio pardavimo ir pagalbos patiriantiems smurtą ar kitą socialinę žalą reglamentavimas. Susidarius situacijai, kai alkoholio pardavėjai agresyvių asmenų tiesiog išmeta į gatvę ir visiškai atsiriboja nuo jo daromos socialinės žalos, reikėtų diskutuoti apie atsakomybių už socialinę žalą subalansavimą mikro-, mezo- ir makrolygmenyse.

Raktažodžiai: alkoholis, kaimynystė, socialinė žala, formalios institucijos, socialinė atskirtis.

Keywords: alcohol, social harm, neighbourhood, formal institutions, social exclusion.

Įvadas

Piktnaudžiaujančiųjų alkoholiu daroma žala aplinkiniams gali būti labai įvairi – nuo socialinių nepatogumų (pvz., šiukšlinimas ar trukdymas miegoti naktį) iki rimtų pasekmių (pvz., smurtas prieš vaikus ir kitus šeimos narius, skyrybos, pravaikštos darbe, prievarta ir žmogžudystės). Teigiama, kad kuo daugiau alkoholinių gėrimų suvartojama, tuo didesnė prievartos rizika

(Anderson, Baumberg 2006; Murdoch, Pihl, Ross 1990; Pernanen 1991; Graham, West 2001; Graham, Wells 2000; McKinney et al. 2009). Lietuvoje atliekamuose tyrimuose, kurių objektas yra alkoholis, labiau susitelkiama ties alkoholio vartojimo paplitimu (Narkauskaitė ir kt. 2011; Alkoholio prieinamumo nepilnamečiams tyrimas 2012; Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas ESPAD 2012; Zaborskis ir kt. 2008; Goštautas ir kt. 2007). Tyrimų, susijusių su alkoholio keliamą socialinę žalą ir jos mažinimo priemonėmis, esti mažai. L. Varžinskienė, V. Ivanauskienė (2006) gilinosi į moterų, gyvenančių su priklausomybę nuo alkoholio turinčiais vyrais, psichosocialines problemas. Vaikų, augančių priklausomybę nuo alkoholio turinčiose šeimose, socialinio prisitaikymo problemas nagrinėjo N. Kubilienė (2004). Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos užsakymu buvo analizuojama nesaikingo alkoholio vartojimo neigiama įtaka Lietuvos ūkiui (Chomentauskas, Pūras, Dereškevičiūtė 2010). I. Tamutienė (2010a, 2010b) iš visuomenės sveikatos perspektyvos tyrinėjo alkoholio reguliavimo problemas Lietuvoje. Tačiau Lietuvoje atliktų socialinių tyrimų apie alkoholio keliamą socialinę žalą kaimynystėse nėra. Šio straipsnio **objektas** yra alkoholio keliamos socialinės žalos šalinimo patirtys kaimynystėje. Tyrimo **tikslas** – atskleisti alkoholio vartojimo daromos socialinės žalos šalinimo patirtis, įvertinant socialinės atskirties formavimosi kontekstą.

Tyrimo teorinė prieiga. Renkantis teorinę prieigą, per kurią bus tiriama socialinė atskirtis ir socialinės įtampos skirtingo tipo didžiųjų miestų mikrorajonuose, buvo apsisauta ties kokybine metodologija, kuri įgalina į socialinius reiškinius pažvelgti iš mikrorajonuose gyvenančių žmonių perspektyvos. Be to, ši metodologija leido surinkti gausius kokybinius duomenis, kurie atskleidžia socialines įtampas ir jų sąsajas su socialinės atskirties kūrimu. Studijų, kuriose yra tyrinėjamos socialinės įtampos socialinės žalos akivaizdoje, stokojama. Kriminologinėse studijose susitelkiama ties nusikaltimais. Tačiau iki tol, kol įvyksta nusikaltimas, kol individas atsiduria socialinėje atskirtyje, vyksta įvairūs tarpiniai procesai, kurie neįtraukiami nei į kriminologines, nei (daugeliu atveju) į socialinės atskirties studijas. Nepagarbą „socialiai įtrauktiems“ asmenims ir jų nuosavybei galima analizuoti per socialinės žalos teorinę prieigą (Hillyard, Tombs 2007). P. Hillyardas ir S. Tombsas (2007) teigia, kad ši prieiga gali būti taikoma konkrečiai geografinei vietai ir įgalina išskleisti „bendruomenės“ sąvoką socialiniame moksliniame diskurse. Sąvoka „sužalota bendruomenė“ (angl. *harmed community*) gali apimti individų grupes, kurios patiria fizinę, finansinę, psichologinę ar kitokią žalą. Ši prieiga leidžia paskirstyti atsakomybę kur kas plačiau nei kriminologinė prieiga, nes leidžia pažvelgti giliau ir įvardyti nesugebėjimą susitvarkyti su socialinėmis problemomis. Per socialinės žalos prieigą siekiama ieškoti egzistuojančių galios struktūrų ir jas šalinti (Hillyard, Tombs 2007).

Socialinę žalą, vertinant jos sąsają su alkoholio vartojimu, galima analizuoti iš kelių perspektyvų. Pirma, tai – žala pačiam vartotojui, kuri šiame

straipsnyje neanalizuojama. Antra, tai – žala jo artimai aplinkai ir kaimynystėms. Žala artimai aplinkai, t. y. vaikams ir kitiems šeimos nariams, šiame straipsnyje nagrinėjama remiantis socialinių darbuotojų, vaiko teisių apsaugos ir policijos pareigūnų, kitų atsakingų specialistų patirtimi. Gyvenančiųjų šalia alkoholio pardavimo vietų ir piktnaudžiaujančiųjų alkoholiu kaimynystės taip pat galima charakterizuoti kaip patiriančias socialinę žalą. Kaimynystės turi įvairaus intensyvumo socialinės žalos patirties, kurios atskleidimas gali būti vienas iš reikšmingų veiksnių, paaiškinančių, jog socialinė žala (iš vienos pusės) ir jos vengimas (iš kitos pusės) sąveikauja ir kuria socialinę atskirtį. Paprastai ši sąveika kuria marginalizaciją, kuri atsiskleidžia net pačioje artimiausioje kaimynystėje: „atskiras įėjimas... ir gyvenimas prasideda ir baigiasi užsirakinus duris.“ (1 *fokus* grupė, Kaunas). Tačiau klausimas, kodėl socialinės žalos akivaizdoje žmonės priima sprendimą „užsirakinti duris“, lieka atviras. Į jį atsakyti gali padėti socialinę žalą patiriančių kaimynysčių patirties analizė.

Siekiant atskleisti alkoholio keliamos socialinės žalos patirčių kontekstą, straipsnyje remiamasi **kokybių interviu metodu** surinktais duomenimis. Kokybinius interviu iš respondentų ėmė Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių tyrimų centro tyrėjai 2012 m. balandžio ir rugpjūčio mėnesiais. Įvyko 33 individualūs interviu su skirtingo tipo mikrorajonų gyventojais ir specialistais, dirbančiais tuose rajonuose. 2012 m. kovo–balandžio mėnesiais buvo imami 6 *fokus* grupių interviu, po du Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje. Visų kokybinio tyrimo dalyvių atrankos kriterijus – gyvenimo ar darbo patirtis pasirinktuose tirti mikrorajonuose. Vidutinė interviu trukmė – 62 min. Atviro kodavimo būdu (Glaser 2001) buvo pasirinktos socialinę žalą patiriančių kaimynysčių ir socialinės žalos mažinimo kategorijos. Duomenys buvo analizuojami atsižvelgiant į tipinius ir išskirtinius pavyzdžius. Tyrime laikytasi visų etikos standartų, straipsnyje respondentų vardai nepateikiami, cituojamas originalus kalbėjimas.

Su alkoholio vartojimu susijusios socialinės žalos charakteristikos: kaimynystės patirtys

Remiantis kokybinio tyrimo duomenimis, buvo išskirtos alkoholiu prekiaujančių barų, parduotuvių, nelegalių prekybos vietų ir piktnaudžiaujančiųjų alkoholiu kaimynysčių kategorijos. Visų šių kategorijų kaimynystėse gyventojams tenka kęsti socialinę žalą, susijusią su šiukšlinimu, triukšmu, saugumo jausmo praradimu ar net prievarta. Naktinio baro kaimynystėje gyvenantys respondentai nurodo daug trūkumų:

Nepatinka naktinių barų kaimynystė, nes labai garsiai muzika groja, išėję žmonės labai įkyriai, nesupranta kodėl, iš viso balso rėkia, lyg tai

susikalbėt negalėtų, dažniausiai taip 3 valandą ryto... Labai daug šiukšlių yra rytais, kai išvedu šunį pasivaikščiot. Net tie patys barai nesirūpina susitvarkyt. Toks chuliganizmas yra, galima taip pasakyti. Vieną kartą teko girdėti užsieniečių ir lietuvių kažkokį konfliktą, net šaudė iš dujinio pistoleto (vyras, 27 m., Kaunas, senamiestis).

Panašią socialinę žalą patirdavo gyventojai, kai jų kaimynystėje būdavo prekiaujama alkoholiu visą parą. Tiesa, dieninė prekyba alkoholiniais gėrimais taip pat kelia gyventojams nepatogumų:

Labai nemalonu praeiti, stovi prie parduotuvės alkoholio mėgėjai, kvapas baisus, kartais nemalonus replikos, kartais tiesiog išgeria butelį ir meta per tvorą, rūko, spjauto... Čia jei tos parduotuvės nebūtų, būtų labai rami kaimynystė. O dabar pirmyn atgal nuo ankstaus ryto iki vakaro (moteris, 58 m., Kaunas, Vilijampolė).

Respondentai, kurių artimoje kaimynystėje yra alkoholiu piktnaudžiaujančių kaimynų, apibūdina kaimynystę kaip nemalonią, ypač dėl akistatos su girtavimu ir smurtu. Toliau pateikiama citata, galima teigti, piešia tipinę kaimynystę šalia alkoholiu piktnaudžiaujančių asmenų:

Šiaip kaimynus pažįstam, bendraujam pagal interesus. Su geriančiais nebendraujam. Mūsų pašonėj, jei matėt, tas juodas namelis, ten gyvena kelios šeimos, tai, kai užgeria, pešasi, mušasi, keikiasi. Nemalonu. Naktimis negalima ramiai miegoti. Dažniausiai, ypač jaučiasi, kai turbūt pašalpas parsineša, nes greičiausia nedarba. Senoji irgi geria, skriaudžia ją. Nemalonu. O užaina ir ramus tarpas (moteris, 58 m., Kaunas, Vilijampolė).

Gyventojai, kurių laiptinėse arba labai arti yra taškų, kuriuose galima nelegaliai įsigyti alkoholio, socialinę žalą patiria dar aštriau:

Pirmam aukšte pas mane laiptinėj nelegalus alkoholio pardavimo taškas. Eidavo, kartais netgi paklysdavo. Aš gyvenau tada trečiam, ir durys toj pačioj pusėj, toj pačioj, kur ir ten. „Lašo atėjau“, – sakydavo. Sakydavau: „Kokio lašo?“ Aš jau paskui išsiaiškinau (juokiasi), sakydavau: „Taškas pirmam aukšte“. Būdavo statybininkai kažkokie, atsimentu, storkos butelį nešė – gal keturis kartus vis sudaužė. Nuneša iki puskelio, tik tekšt girdi, keiksmi... Statybininkai kažkokie nuomojos virš. Apvėmė, atsimentu, langus, tai tada jau buvau nuėjus, sakau: „Eikit dabar jūs kresnas susirinkt nuo palangės“. Ėjo, atėjo, valė, tvarkė (moteris, 50 m., Klaipėda, Žvejybos uostas).

Šalia alkoholiniais gėrimais piktnaudžiaujančių asmenų gyvenantiems kaimynams tenka patirti ir pasyvią prievartą, kai girdi ką nors smurtaujančią prieš vaikus ar kitus šeimos narius: „Sienos plonos, girdim, kai moteris šaukia pagalbos, arba vaiką muša... Labai nemalonu tokių kaimynų kaimynystėje gyventi...“ (moteris, 42 m., Kaunas, Dainava).

Piktnaudžiaujančių alkoholiu asmenų daromos socialinės žalos kontekstas: atsakingųjų specialistų patirtis

LR socialinių paslaugų įstatyme apibrėžiamos socialinės rizikos suaugusiojo, vaiko ir socialinės rizikos šeimos charakteristikos, tarp kurių yra įvardytas piktnaudžiavimas alkoholiu ar kitomis psichotropinėmis ir toksinėmis medžiagomis, išitraukimas ar linkimas išitraukti į nusikalstamą veiklą, tai, kad asmuo yra patyręs ar kyla rizika jam patirti prievartą ir yra netekęs gebėjimų savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu (LR socialinių paslaugų įstatymas 2006). Su socialinės rizikos asmenimis ir šeimomis yra įpareigoti dirbti socialinių paslaugų centrai, Vaiko teisių apsaugos tarnybos, policijos nuovadų inspektoriai. Todėl šių specialistų nuomonė labai svarbi tiriant alkoholio vartojimo ir socialinės žalos raišką. Socialines paslaugas ir paramą teikiantys specialistai, kalbėdami apie socialinės rizikos šeimos charakteristikas, kaip vieną pačių svarbiausių bruožų įvardija piktnaudžiavimą alkoholiu arba narkotinėmis medžiagomis, – tai, jų nuomone, daugiausia ir sukelia kitas socialines problemas. Socialinės rizikos asmenų ir šeimų sąsajų su alkoholio vartojimu apimtis bendrame darbo kontekste yra labai didelė. Respondentų atsakymai į atviro pobūdžio klausimą apie alkoholio poveikį jų klientams ir šių aplinkiniams buvo vienareikšmiškai lemiamas. Tai liudija toliau pateikiami interviu fragmentai, kurie gali būti įvardijami kaip tipiniai:

Rizikos šeimose beveik 100 % yra priklausomybės problema. Mes darėm savo darbuotojų apklausą, visi pažymėjo, kad šeimose yra priklausomybės (socialinių paslaugų ekspertė, *fokus* grupė Nr. 1, Vilnius).

Alkoholio vartojimas yra tiesiogiai susijęs su fizinio smurto panaudojimu. 99,9 % atvejų smurtą vartojantys asmenys yra neblaivūs (policijos pareigūnas, Kaunas).

Neblaivūs asmenys ir smurtas pagal iškvietimų sąsajas yra apie 90 procentų visų iškvietimų (policijos pareigūnas, Vilnius).

Interviu fragmentai atskleidžia, kad piktnaudžiavimas alkoholiu padaro žalą jį vartojančiam asmeniui: jis suserga priklausomybe, neįstengia rūpintis savimi, o jei turi šeimą – ir ją. Vaikų nepriežiūrą vaiko teisių apsaugos specialistai ir policijos pareigūnai įvardija kaip vieną iš esminių socialinių žalų, kuri padaroma piktnaudžiaujančiųjų vaikams ir kitiems artimiesiems:

Jeigu tėvai piktnaudžiauja alkoholiu, tai jie vaikų ir nepriežiūri. Čia yra jau faktas. Konkretus ir neginčijamas. Yra tokių tėvų, kurie nevartoja ir nepriežiūri, bet jeigu tėvai vartoja alkoholį ar narkotikus, tai jie tikrai tais vaikais ir nesirūpina, ir jie neturi kada rūpintis, nes jiems reikia gert (policijos pareigūnas, Kaunas).

Specialistų teigimu, piktnaudžiavimo alkoholiu ir smurto šeimose pastebima visuose mikrorajonuose, ypač socialiniuose butuose, dažnai – buvusiuose bendrabučiuose:

Šeimos, kurios gyvena tuose pačiuose bendrabučiuose, ten yra ta tokia terpė, kad jeigu geria, tai geria visi, visas aukštas. Kad rastum ten kelis butus, kuriuose negeria, tai taip, būna, bet praktiškai vaikų neprižiūri visuose bendrabučių aukštuose (vaiko teisių apsaugos inspektorius, *fokus* grupė Nr. 1, Klaipėda).

Šiuose namuose dauguma gyventojų yra socialinės rizikos asmenys, su kuriais dirba vaiko teisių apsaugos darbuotojai, socialinių tarnybų darbuotojai, policijos pareigūnai. Vienareikšmiškai visi, kurie yra susidūrę su šia aplinka, ją apibūdina kaip labai netvarkingą, pavojingą, triukšmingą ir linkusią nusikalsti. Toliau pateikiamas interviu fragmentas atskleidžia socialinių įgūdžių neturėjimo pasekmes ir gyventojų segregaciją tame pačiame name:

Ten kai jau įeini ir kai žmonės gyvena be durų, be langų, be nieko, miega ant grindų tiesiog, ten gyvena ir vaikai, ir jaunimas, ir tos šeimos, ir kiek metų eini tu ten, eini, ten toks jausmas, kad niekas nesikeičia <...> Didelis namas, viena laiptinė, 30–40 butų kažkur. Tai, tarkim, ten iš tų butų tik keli išpirkti yra, o kiti yra savivaldybės, ir ten gyvena jie. Kaip aš sakau, dideli tie butai, gyvena su 7-iais vaikais, 8-iais vaikais, 4-iais, 6-iais. Ir vieni ant kitų spjaudo, laiptinės pradegintos, ten įeini – kvapai kažkokie erzina. Kaimynė iš pirmo aukšto mato, ką kaimynas veikia devintam aukšte, nes pasiima veidrodėlį ir žiūri... Žodžiu, ir skundžiasi ten iš aštunto aukšto: „ten tokios moters vaikas pastūmė mano vaiką“. Nuvaziuoji, žiūri, ką ten, kalbini. Ten, penktam aukšte, gyvena ten, vienu žodžiu, tokia baisi šeima, ir jų vaikai degina, šlapinasi, kuoja, viską daro laiptinėj, ne kur kitur, namuose nesiprausią, eina pas kaimynus. Yra intrigos, verda vienas namas. Taip pat Vingio g., ten vienas monolitinis, kaip sužinojau, beveik 100 butų, tam name išpirkti 6 butai tikrai. Į kokį aukštą atvažiuoji, tokį vaizdą pamatai. Į vieną atvažiuoji – išdažyta, gražu, kvepia, švaru, į kitą nuvažiuoji – baisu (vaiko teisių apsaugos inspektorius, *fokus* grupė Nr. 1, Klaipėda).

Socialinės pagalbos specialistai, kurie turi lankyti socialinės rizikos šeimas, taip pat susiduria su smurto pavojumi:

Po vieną sako nevaikščioti, bet tikrai būdavo tokių momentų, kad reikia, ten skubi, kolegės užsiėmę, nėr kažko pasiimt. Man yra tekę važiuoti, kad taip aš apsiirengiu taip kaip jie. Na, apsiaviau tokiais auliniiais batais, sodo striukę užsidėjau, kuo mažiau kristi į akis. Telefoną palikau, išėjau be rankinės. Nes nesaugu, labai nesaugu vieno (vaiko teisių apsaugos inspektorius, *fokus* grupė Nr. 1, Klaipėda).

Šis fragmentas liudija tipinę praktinę situaciją, jog socialinės paramos darbuotojai dėl smurto prieš juos rizikos turėtų lankyti socialinės rizikos šeimas ne po vieną. Vis dėlto didelis darbo krūvis kartais neleidžia to padaryti.

Socialinė žala, susijusi su vaikų nepriežiūra, neapsiriboja tik fragmentine vaikų nepriežiūra. Alkoholis, nepriežiūra ir kiti veiksniai daro įtaką vaiko socializacijai. Todėl vaikai, sulaukę paauglystės amžiaus, kaip rodo nepilnamečių policijos pareigūnų patirtis, būdami neblaivūs yra linkę nusikalsti ar patys tampa nusikaltimų aukomis. Jaunimo piktnaudžiavimas alkoholiu reiškiasi įvairiomis socialinės žalos formomis – nuo žalos asmeniui (gali būti net mirtis) iki viešosios tvarkos pažeidimų:

Didžiausia problema turbūt prasideda dėl alkoholio gėrimo pavasarį, nuo gegužės mėnesio, ir tęsiasi iki saulėto rugsėjo. Didžiausią dalį sudaro nepilnamečiai, šešiolikos, septyniolikos (16–17) metų, ir čia išskirčiau kažkokias dvi grupes. Vieni yra tokie, kurie išgeria kavinę kažkur ir eina gatve, ir nesugeba tinkamai pareit namo (juokiasi) dėl kažkokių priežasčių. Kiti, kurie, sakykim, paprašę suaugusių parduotuvės kažkur nupirkti alkoholio, geria kiemuose, geria rūsiuose, ir tai yra dar didesnė rizika todėl, kad turime net ir mirčių. Būtent kada jie palieka savo draugus, jei mato, kad nesikelia, ir eina...“ (policijos pareigūnas, *fokus* grupė Nr. 2, Vilnius).

Kalbėdami apie smurtą viešose vietose, policijos pareigūnai pažymi:

Dažniausiai smurto atvejai viešose vietose registruojami ten, kur yra pasilinksminimo vietos, kur vartojamas alkoholis ir pan. Taip pat šalia vadinamų „barų“ – naktinių alkoholio parduotuvių (policijos pareigūnė, Kaunas).

Dėl smurto viešose vietose – kur dažniausiai jaunimas renkasi, ten ir girtauja. Ir atvirkščiai – kur didesnis alkoholio prieinamumas, ten daugiau smurto proveržių <...> Tai įtakoja tie taškai, kur prekiaujama alkoholiu visą parą (policijos pareigūnas, *fokus* grupė Nr. 2, Vilnius).

Socialinės žalos mažinimo problemos: gyventojų ir specialistų patirtis

Nuo pasyvaus kentėjimo iki aktyvaus pagalbos ieškojimo. Kaimynų laikyseną socialinės žalos akivaizdoje galima apibrėžti dviem lygmenimis – pasyvaus kentėjimo („Mes kol kas dar nerašom policijai“) ir aktyvaus pagalbos ieškojimo:

Vietiniai gyventojai išties labai kenčia, tai kviečia, ir kviečia policiją dėl triukšmo. Kviečia į barus, o barų savininkai sako, kad jie viską sutarę su Kauno valdžia, kad jiems tas triukšmas yra leidžiamas, kad baras be triukšmo negali būt, kad miesto centras yra gaivinamas ir, jeigu jums kas nors nepatinka, galite važiuot gyvent kitur. Va taip sako, tiesiai šviesiai. Ir netgi merijoj pasisakė vienas toks veikėjas, kad jeigu jums kas nepatinka, važiuokit kitur. Bet kur čia važiuosi, kai esi čia visą gyvenimą auęš,

20–30 metų pragyvenęs ir dar tau „naglai“ sako – važiuok iš čia, jeigu nepatinka... o gal aš manau, kad jūs važiuot turėtumėt (vyras, 27 m., Kaunas, senamiestis).

Pateiktas interviu fragmentas parodo, jog gyventojai ne tik patiria alkoholiu prekiaujančių naktinių barų kaimynystėje vykstančių procesų pasekmes, bet ir susiduria su abejingumu jų interesams.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad abejingumas kyla iš konkrečių asmenų, su kuriais susiduria saugumo ir ramybės trokštantys gyventojai, tačiau būti abejingiems jiems leidžia tam tikra formali tvarka. Jai suprasti reikia išsiklausyti į socialinių darbuotojų, policijos inspektorių ir kitų pareigūnų patirtį, kurie yra įstatymais įpareigoti būti tarpininkais tarp dviejų marginalinių grupių – socialinės žalos darytojų ir siekiančiųjų saugumo bei tvarkos. Skųsdamiesi socialine netvarka, asmenys turi lūkesčių, kad socialinė tvarka bus atkurta. Jei lūkesčiai nepatenkinami, gali susiformuoti pasyvi laikysena.

Atsakomybių ir galios problema. Policijos pareigūnai, vaiko teisių apsaugos specialistai, socialinės pagalbos darbuotojai, kaip viešojo sektoriaus atstovai, yra įpareigoti spręsti problemas ir mažinti socialinę žalą. Dažniausiai policijos pareigūnai atvyksta pagal iškvietus dėl girtaujančiųjų smurto ar asocialaus elgesio: „Vykstam, nes gaunam skundus, kad ten renkasi, pastoviai triukšmauja, kad laiptinėį šlapinasi. Jeigu ten mušasi ir panašiai“ (policijos pareigūnas, *fokus* grupė Nr. 2, Kaunas).

Tačiau išspręsti problemą būna itin sunku. Toliau pateikiama policijos pareigūno refleksija atspindi tipišką komplikuoatą situaciją siekiant išspręsti problemą:

Prekyba alkoholiu naktį gali būti ir legali, jei turi licenziją, kurią išduoda savivaldybė. Tie, kurie gali prekiauti, reiškia, kurie dirba išties parą. Būtent nakties metu. Dabar priimtas naujas Alkoholio kontrolės įstatymas, kad jie gali prekiauti, bet ne išsinešimui, o gerti vietose. Čia yra kita tragedija – jie pasidarė šalia savo salytes. Nu, ale čia mes aptarnaujam savo klientus. Ir kas yra, kad būtent tose vietose yra priežastis, tose... aišku, kas yra sunku įrodyti, mes ne kartą taip galvojom ir jau bandėm kreiptis į savivaldybę, kad panaikintų licenziją. Bet mes turim įrodyti, kad būtent tas taškas daro poveikį. Šalia to taško yra gatvė. Vyksta muštynės, visos vagystės, **tai vyksta gatvėje** (pabrėžtinai). Čia alkoholio pardavimo taškas stovi, bet ten gal už dviejų namų ar už kampo vyksta... ir mes niekaip negalim šiaip susieti su šituo prekybos tašku. Nes jisai turi daryt pažeidimus. Dėl smurto – šitoj vietoj jau atsakinga policija, ir policija turi daryt tvarką, o ne alkoholio pardavimo šeiminkas (policijos pareigūnas, *fokus* grupė Nr. 2, Kaunas).

Iš šio interviu fragmento matyti netolygus atsakomybių ir galios alkoholio atžvilgiu pasiskirstymas. Viena vertus, valstybė, formaliai turinti didžiausią galią, riboja prekybą alkoholiu dėl to, kad jo vartojimas daro socialinę žalą. Šiuo atveju mėginta spręsti alkoholio išsinešimo problemą, tačiau ne visiškai

sėkmingai. Prekiautojai alkoholiu labai išradingai prisiderino prie naujų reikalavimų ir gavo licenciją naktinei prekybai alkoholiu „bare“. Toks pabrėžtinai finansinis aspektas šioje situacijoje suteikia daugiausiai galios, nes prekiautojas visiškai neatsako už neblaivaus asmens daromą socialinę žalą. O policija, kuri turi veikti kaip jėgos elementas, paveikus alkoholiui daromai žalai pašalinti panašiose situacijose (kaip iliustruota interviu fragmente) minėtos galios praktiškai beveik nepanaudoja. Visų pirma todėl, kad naudojant teisines priemones pritrūksta įrodymų, jog smurtas ir konkretus alkoholio pardavimo taškas yra susiję, nes prievarta dažniausiai užfiksuojama ne bare: smurtautojas išeina arba dėl agresyvaus elgesio yra „išprašomas“ baro apsaugos darbuotojų. Taigi, prekybininkai atsiriboja ne tik nuo žalos, bet ir nuo atsakomybės. Todėl smurtaujama ar kitaip žala daroma gatvėje arba šeimoje. Tokiu atveju gyventojų skundai yra esminis įrankis, įgalinantis policijos pareigūnus veikti. Interviu metu gauti duomenys rodo, kad policijos galias panašiose situacijose įmanoma padidinti, kai mažinti socialinę žalą imasi ir bendruomenė:

 Buvo gauta daug ir kaimynystėje gyvenančių asmenų skundų. Atlikus smurtinių ir kitokių teisės pažeidimų analizę, buvo kreiptasi į Kauno m. savivaldybę, kuri panaikino licenciją alkoholio prekybai. Tuo buvo išspręsta rimta problema (policijos pareigūnas, Kaunas).

Tačiau problema yra ta, kad ir prekiautojai alkoholiu išmano teisinės sistemos funkcionavimo pagrindus, įrodymų rinkimo kontekstą ir paveikia jį finansinėmis priemonėmis:

 Mes stengiamės rinkti įrodymus, bet ką jie (alkoholio pardavėjai) padarė gudriai. Jie padarė labai gudriai. Jeigu imsime konkretų naktinį barą. Tai ten labai buvo, labai daug gaudavome skundų, tai savininkas kaip išsprendė – jisai įdėjo žmonėms šarvuotas duris nemokamai. Kitiems langus įdėjo. Ir skundai baigėsi (policijos pareigūnas, *fokus* grupė Nr. 2, Kaunas).

Žvelgiant į gyventojų ir specialistų patirtį, akivaizdi nelegalios prekybos alkoholiu problema:

 „Samagono“ taškas „šimtas metų“ stovi, ir veša, ir visi žino iki vieno (vaiko teisių apsaugos inspektorius, *fokus* grupė Nr. 1, Klaipėda).

 Ir inspektorė žino, ir daro visokius tuos užpirkimus, ir bando kovoti, kiek įmanoma. Bet kai tokie įstatymai, kuriuos galima apeiti, arba kažkoks tai aukšto rango atstovas yra šeimnininkas, ir tu nieko nepadarysi. Ten vat, tarkim, tam bendrabuty prie „Svajonės“, vaikai drąsiai gali nusipirkti cigarečių ir gėrimų. Yra tokių dalykų, yra. Sakysim, jeigu yra nesaugu, tai mane, kaip darbuotoją ir kaip mamą, tas labai piktina (socialinis darbuotojas, *fokus* grupė Nr. 1, Kaunas).

Šie interviu fragmentai parodo, kad galimybės nelegaliai įsigyti alkoholio yra sisteminės ir viešos, jų negali pašalinti socialinės pagalbos darbuotojos,

nors ir akivaizdžiai įvardija alkoholio daromą žalą. Policijos pareigūnai dažnai jaučiasi bejėgiai sustabdyti nelegalią prekybą alkoholiu (be licencijų), net ir žinodami, kad tokia prekyba vyksta. Toliau pateikiamas interviu fragmentas iliustruoja sustyguotą nelegalios prekybos sistemą, prisitaikiusią prie Lietuvos teisinės sistemos:

Aš ne jaučiu, aš žinau. Iš tikrųjų tai taip. Taškų aš galiu pasakyti, jeigu paimsim Vilijampolę, tai ten kokie, taip nemeluojant, 20–30 „bibučių“ prekiauja. Ne, na, ta prasme „bibučių“ aš vadinu, perkeltine prasme, nes ir jauni žmonės prekiauja. Įrodyti sunku. O žmonės galvoja, kad jūs gaudat pinigų, jūs kyšius gaunate. Labai paprastas dalykas. Jeigu mes ateinam – jie mum neparduoda. Mes įeitume ir padarytume krata, mes turim pradėti ikiteisminį tyrimą. Kad pradėti ikiteisminį tyrimą, reikia turėti duomenų, kad ten yra tikrai įrodančių tą, kad mes galėtume daryti krata. Dabar pasiėmus tą žmogų, kuris į tą tašką pastoviai eina, ir pasakyti: „Eik, man nupirk“, jis gyvenime neis, sakys: „Neparduoda, baikit, neparduoda“. Atsivesti kitą žmogų iš kitur ir jį nusiųsti – neparduoda nepažįstamam. Tai ir viskas (policijos pareigūnas, *fokus* grupė Nr. 2, Kaunas).

Kaip rodo šių specialistų patirtis, problemos, kylančios dėl alkoholio vartojimo, yra sunkiai pašalinamos tik jų turimomis darbo priemonėmis ir profesionalų įgūdžiais. Kaip pagrindinę priežastį specialistai įvardija alkoholio prieinamumą bet kuriuo paros metu. Tai pasakytina tiek apie legalią, tiek apie nelegalią prekybą alkoholiu.

Socialinės žalos artimai aplinkai šalinimo patirtis. Kaip rodo ekspertų, praktiškai dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, patirtis, jų veikla gali būti prilyginama Sizifo darbui:

Dirbt su socialinės rizikos šeimomis yra labai sunku, nes sunku pamatuoti, kada tą rezultatą pasiekei. Mes turim tokių atvejų, kai dirbi du metus, mama negėrė, susitvarkė, su buvusiu sugyventoju išsiskyrė, ir jau beveik darbuotojas ruošia siūlymą, kad šeima gali gyvent savarankiškai, ir aš jau ateisiu ten kartą per pusmetį. Ir jinai užgeria, ir vėl viskas iš naujo. Ta priklausomybė ypatingai sunkiai sprendžiama. Dar darbą surast gali, ir už tą minimumą, ir surasi, ir nuveši, bet ji užgers ir ji neateis į tą darbą. Aš taip grubiai sakau: sumotyvuoti žmogų geriantį, kuris turi padėti visuomenėje, darbą, yra sunku, o tokio, kuris neturi gyvenimo tikslo – išvis neįmanoma. Todėl visos rizikos šeimos turi šitą problemą, jau kartom (socialinis darbuotojas, *fokus* grupė Nr. 1, Vilnius).

Smurto šeimoje atvejais respondentai (policijos pareigūnai) reflektavo dvi galimybes – pakalbėti prevenciškai arba pradėti ikiteisminį tyrimą. Iš policijos pareigūnų patirties paaiškėja, kad alkoholio įtaka smurtavimui šeimoje yra lemiamą:

Ir čia sakau tik dėl smurto šeimoje 90 % (alkoholio įtaka). O dėl to yra taikomos dvi priemonės. Priimamas sprendimas arba pradėti ikiteisminį tyrimą, arba ne, jeigu nėra požymių. Visas prevencinis darbas tuo

ir baigiasi. Ir kokį preventinį darbą gali inspektorius, atėjęs naktį į šeimą, kur girtas vyras patriukšmavo, vienkartinis atvejis, ką jis turi pasakyti? Bet jeigu maži vaikai, tai taip, galima žiūrėti, bet ir tai geranoriškai. Na, gali jį išsikviesti, perkalbėti, na, ir viskas (policijos pareigūnas, Kaunas).

Policijos pareigūnų patirtis rodo, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas tada, kai yra fizinio smurto žymių, o psichologinį smurtą labai sunku įrodyti. Jei priemonės yra tik preventinės (apsiribojama kalbėjimu), problema kartojasi. Tačiau pagal įstatymus policija turi teisę ir pareigą smurtautoją atskirti nuo šeimos (LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas 2011). Policijos pareigūnai tvirtina, kad ši priemonė praktikoje duoda teigiamų rezultatų:

Nuo to naujo įstatymo įsigaliojimo (jau dabar praėjo 4 mėnesiai), kad antrą kartą tie patys asmenys papultų, na, dar nebuvo. Jie visi kažkaip po tokio apsilankymo areštinei ir po visų apklausų policijoje, kažkaip jų elgesys pagerėja. Net ir tos žmonos taip sako. Gali būti, kad jaučia realią bausmę, nes jie visi nesitikėjo, kad taip gali būti. Kaip, pavyzdžiui, vienas sako: „Aš vis duodavau „į ausį“ tai žmonai, ir nieko. Mane išveždavo, po kelių valandų paleisdavo, ir aš pareidavau namo. O dabar ką čia, paėmė mane ir uždarė. Ir dar 2 parom.“ Žmogus nesitikėjo, kad taip gali būti. Ir dabar jis galbūt jau atsargiau žiūri, kaip vienas sakė: „Aš dabar jeigu gersiu, tai namo nepareisiu“. Na, tokių yra (policijos pareigūnas, Kaunas).

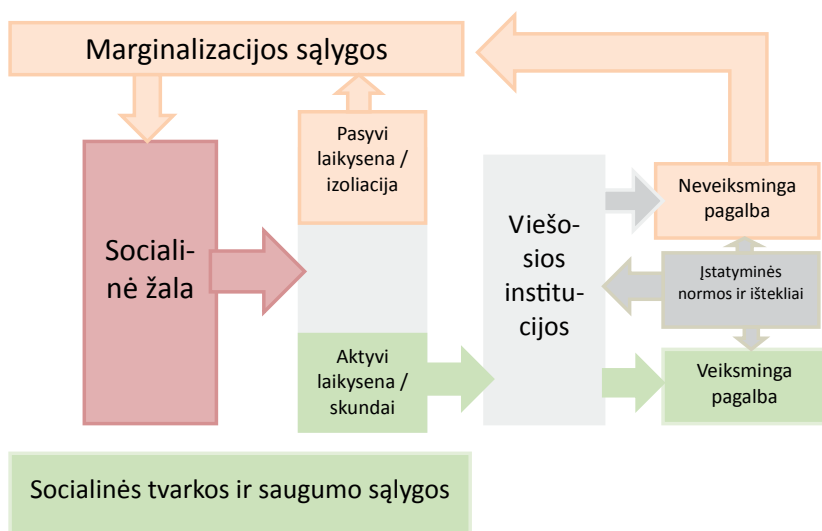
Ši refleksija liudija, kad smurtautojas, pajutęs realią policijos galią jo atžvilgiu, ima kitaip elgtis.

Galimà analitinė įžvalga, kad su socialine žala, atsiradusia vartojant alkoholį, viešosios institucijos tvarkosi labai sunkiai. Tam įtakos turi nepalanki teisinė aplinka, nelabai įgalinanti smurtą susieti su piktnaudžiavimu alkoholiu. Alkoholio prekybininkų, ypač barų savininkų, atsakomybė baigiasi tuo, kad smurtautojas ar kitokią socialinę žalą darantis asmuo išprašomas lauk. Tokiose situacijose socialinė žala persikelia į gatvę ir privačią erdvę.

Socialinės atskirties formavimasis socialinės žalos kontekste

Pateikti duomenys apie socialinę žalą ir jos šalinimo patirtį gali būti apmąstyti iš socialinės atskirties kūrimo perspektyvos. J. Berghmanas (1995) „socialinės atskirties“ sąvoką susieja su „teisių“ sąvoka ir teigia, kad paminant teises, jų neįgyvendinant atsiranda socialinė atskirtis. Moralinio atsinaujinimo (angl. *moral renewal*) perspektyva socialinę atskirtį aiškina pačių individų priimamais sprendimais, dėl kurių šie socialiai atsiskiria, t. y. individai ar grupės atsiduria socialinėje atskirtyje ne pasyviai, o kaip aktyvūs dalyviai (Sheppard 2006). Analitiškai žvelgiant į kaimynystėse patiriamą socialinę žalą, socialiai atskirtųjų ar potencialių socialiai atskirtųjų vaidmuo yra ypač aktyvus, deja, neapimantis

pagarbos. Būtent pagarba kiekvieno žmogaus orumui ir vertei yra žmogaus teisių pagrindas, išlaikomas kiekvienam žmogui prisiimant atsakomybę. Akivaizdu, kad triukšmautojai, šiukšlintojai, smurtautojai neįaučia pareigos gerbti aplinkinius, todėl pastarieji jaučiasi pažeminti ir nesaugūs. Šiuo atveju tinka „moralinės atskirties“ (angl. *moral exclusion*) sąvoka, kuri reiškia, jog socialinė atskirtis formuojasi, kai kiti laikomi turinčiais visiškai kitokią tapatybę ar suvokiami kaip keliantys konfliktus ir grėsmę (Olson et al. 2011). Panašūs rezultatai gauti ir šiame tyrime, tik juos reikėtų patikslinti. Kokybinio tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad patiriama ir reali socialinė žala. Jai pašalinti labai svarbi yra bendruomenės socialinė galia. Įgalinti bendruomenę, A. Kährik (2006) teigimu, – tai padidinti galią daryti įtaką institucijoms, nuo kurių sprendimų priklauso kontrolė ir jos vykdymas atitinkamose bendruomenės gyvenimą liečiančiose veiklose. 1 pav. matyti, kad kaimynystės laikysena socialinės žalos akivaizdoje yra dvejopa: aktyvi, kai skundais kreipiamasi į viešąsias institucijas, ir pasyvi, kai tyliai kenčiama už savo būsto durų.



1 PAV. SOCIALINĖS ATSKIRTIES FORMAVIMASIS SOCIALINĖS ŽALOS KONTEKSTE

Demokratinėse valstybėse socialinės tinklelio liudininkais ir socialinės tvarkos užtikrintojais tampa atsakingųjų institucijų specialistai: jie turi atkurti tvarką, reikalui esant perimti alkoholiu piktnaudžiaujančių asmenų atsakomybę už vaikų priežiūrą. Policijos pareigūnai lemiamą vaidmenį atlieka nutraukiant smurtą arba užtikrinant saugumą, tačiau veikia pagal nustatytas reguliacines priemones. Socialiniai darbuotojai yra įpareigoti paveikti vadinauosius socialinę riziką keliančius asmenis, kad šie taptų socialiai atsakingi ir

pajėgtų patys pasirūpinti savimi ir artimaisiais. Tiek teisinių, tiek socialinių viešųjų institucijų veiksmingo darbo rezultatai daro įtaką konkrečios bendruomenės narių laikysenai socialinės žalos akivaizdoje.

Iš tyrimo dalyvių patirties matyti, kad alkoholiu piktnaudžiaujančius asmenis, neturinčius motyvų keistis, paskatinti elgtis socialiai atsakingai yra Sizifo darbas. Deja, nepasiekęs tikslo, „akmuo“ rieda žemyn ir kelia grėsmę, nes gali sužeisti esančius jo kelyje. Racionalus protas sako, kad priimtinausias elgesys tokios socialinės žalos akivaizdoje – bėgti į šalį. Nesėkmingai bandę formaliomis priemonėmis (skundais oficialioms institucijoms) pašalinti socialinės žalos židinius, gyventojai praranda dalį socialinės galios (kurią manė turį iki tol, kol kreipėsi pagalbos). Tuomet nukentėjusieji pasirenka pasyvią laikyseną – vengia socialinės žalos ir didėjančių socialinių kaštų problemai išspręsti. Tai pasakytina ir apie oficialių institucijų darbuotojus, kurie kai kuriose situacijose pasijunta bejėgiai. Tokiais atvejais sustiprėja tik alkoholiu piktnaudžiaujančių ir alkoholiu prekiaujančių asmenų galia, o tai sudaro sąlygas marginalizacijai, izoliacijai ir socialinei atskirčiai.

J. S. Dangschatas (2009), remdamasis P. Bourdieu teorija, teigia, kad analizuojant marginalias erdves būtina, jog teorija sujungtų *makrolygmenį* (tai – rinkos ekonomika, reguliavimas, požiūriai į socialinį teisingumą ir pan.), kuris paaiškina reguliavimo logiką ir klasių sudėtį, *mezolygmenį* (tai – teritorijos ir vietos su sava logika, socialine struktūra ir socialiniais ryšiais) ir *mikrolygmenį* (pasižymintį subjektyviu tikrovės kūrimu ir kasdieniniu elgesiu). Šių lygmenų sąveika išryškėjo apžvelgiant bendruomenės ir viešųjų institucijų laikyseną socialinės žalos akivaizdoje. Galimà analitinė išvalga, kad pasyvią ar aktyvią laikyseną daugiausia lemia makrolygmuo, t. y. nusistovėjusios socialinės normos ir alkoholio kontrolės bei smurto reguliavimas. Taigi, makrolygmuo per reguliavimo priemones, kurias institucijos naudoja savo veikloje, susijungia su mezolygmeniu, o per gyventojų kreipimąsi į jas paliečia ir mikrolygmenį. Mikrolygmuo sąveikauja su makrolygmeniu, nes demokratinėje santvarkoje piliečiai naudoja teises priemones ir mažinti socialinę žalą paveda viešosioms institucijoms. Pastarosios be piliečių ir bendruomenės paramos taip pat negali pasiekti gerų rezultatų. Bendruomenės aktyvi laikysena siekiant apginti viešąjį interesą, t. y. eliminuoti patiriamą socialinę žalą, mūsų gautuose tyrimo rezultatuose yra esminė: pavyzdžiui, kaimynų skundų dėl viešosios tvarkos pažeidimų gausa įgalina juos (pažeidimus) susieti su naktinio baro veikla ir taip panaikinti žalą. Vis dėlto, remiantis kokybinių tyrimų duomenimis, tik išskirtiniais atvejais pasitaiko gerųjų patirčių, kai suvienijant naktinio baro kaimynystės ir policijos pareigūnų pastangas galima paveikti vietinę valdžią, kad būtų naudojamos žalą mažinančios priemonės.

Kad aktyvi piliečių laikysena socialinės žalos akivaizdoje yra esminė, supranta ir prekiautojai alkoholiu, – tai rodo jų pastangos (langų, durų įdėjimas kaimynams) nutildyti patiriančius didžiausią socialinę žalą – artimiausius kaimynus. Demokratinėje santvarkoje aktyvi kaimynų, patiriančių socialinę žalą,

laikysena yra socialinės galios šaltinis, kurios dėka pradeda veikti formalios (viešosios) institucijos. Tad susiduriant su socialine žala labai svarbu suteikti daugiau galių vietos bendruomenei. Viešųjų institucijų veiksmingo darbo rezultatai turi teigiamos įtakos sudarant sąlygas saugumui užtikrinti, – tai, kaip parodė tyrimas, yra ne taisyklė, o išimtis. Galima kelti klausimą, kodėl piliečių prašymas pašalinti ar sumažinti socialinę žalą patenkinamas tik išimtiniais atvejais. Moralinio atsinaujinimo ar moralinės atskirties teorinė perspektyva čia nelabai padeda. Atkreipiant dėmesį į tai, kad asmuo, piktnaudžiaujantis alkoholiu, pats patiria žalą (tai yra susiję su psichine ir fizine sveikata, santykiais, nedarbu, skurdu), nederą jam priskirti visą atsakomybę už jo priimamus sprendimus. Juo labiau kad susidariusi padėtis neleidžia nuo alkoholio priklausomam asmeniui *greičiau pasiekti dugną*, t. y. anksčiau suprasti, jog jis yra priklausomas nuo alkoholio, ir pradėti gydytis (Tamutienė ir kt. 2008). Anot socialinės žalos teorinės perspektyvos šalininkų, daugiausiai atsakomybės tenka centrinei ir vietos savivaldai (Pemberton 2007). Surinkti kokybiniai duomenys patvirtina šiuos teiginius, – tai galima iliustruoti naktinės prekybos alkoholiu reglamentavimu. Iš tyrimo rezultatų paaiškėjo, kad iki tol, kol buvo uždrausta naktį prekiauti alkoholiu išsinešti, alkoholiu prekiaujančių parduotuvių kaimynystėje gyvenantys žmonės patirdavo socialinę žalą, o policija padėti negalėjo, nes prekiauti alkoholiu naktį nebuvo nei nusikaltimas, nei viešosios tvarkos pažeidimas. Gyventojai, keletą kartų ją iškviėtę, netekdavo vilties ką nors pakeisti. Uždraudus naktį prekiauti alkoholiu išsinešti, kai kurių parduotuvių kaimynystėje socialinė žala tiesiog nebebuvo daroma. Tačiau, kaip rodo tyrimo rezultatai, kai kurios parduotuvės prisitaikė prie pakitusios situacijos: gavo formalaus baro statusą, kurį, nekeltant kokybės standartų, galima gauti turint vieną plastikinį staliuką ir kėdę (Vilnius, *fokus* grupė Nr. 1). Tokio naktinio „baro“, turinčio licenciją prekiauti alkoholiu neišsinešti, kaimynystė vėl tapo socialiai žalinga, o policija turi mažai galios ką nors keisti. Tokioje situacijoje reiktų diskutuoti ir nustatyti aukštesnius standartus parduotuvėms, prekiaujančioms alkoholiu neišsinešti.

Apžvelgus socialinės žalos mažinimo patirtis, kai aktyvią ir demokratiniiais principais grindžiamą piliečių laikyseną nuslopina neveiksmingas formalių institucijų darbas, formuojasi socialinei marginalizacijai ir socialinei žalai palankios sąlygos, ir kaimynams patraukliausias būdas apsisaugoti tampa izoliacija nuo socialinę žalą darančių asmenų. Tokiame kontekste galima būtų diskutuoti apie A. Crawfordo (2006) rekomenduojamus prižiūrėtojus – kaip bendruomenės interesų ir formalių institucijų tarpininkus.

Išvados

Analizuojant kokybinių interviu duomenis apie socialinę žalą ir vertinant sąsają su alkoholio vartojimu ir pardavimu nustatyta, kad barų, naktinių klubų, alkoholiu prekiaujančių parduotuvių ir nelegalios prekybos alkoholiu vietų bei

alkoholiu piktnaudžiaujančių asmenų kaimynystė yra didesnės socialinės žalos erdvės. Socialinės žalos mažinimo procese viešosios institucijos veikia gavusios gyventojų skundų ir susiduria su įvairiais sunkumais, kurie, kaip rodo tyrimo duomenys, paprastai pagalbą padaro neveiksmingą. Tokia socialinės žalos mažinimo išdava generuoja marginalizaciją: darantieji socialinę žalą poliarizuojasi, o patiriantieji socialinę žalą užsidaro už savo buto durų.

Akivaizdu, kad socialinės žalos teorinė prieiga ir tos žalos mažinimo proceso analizė per *mikro-, mezo- ir makrolygmenų* sąveiką gali padėti labiau suprasti, kaip socialiai kuriasi marginalizacija ir atskirtis. Reikėtų tęsti tiek kokybinius, tiek kiekybinius šios teorinės perspektyvos tyrimus. Jų rezultatai leistų išsiaiškinti socialinės atskirties priežastis ir pasidalyti atsakomybe už jų pašalinimą mikro-, mezo- ir makrolygmenyse.

Literatūra

- Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas ESPAD-2012*. Internetinė prieiga: http://www.ntakd.lt/files/Apklausos_ir_tyrimai/The_2011_ESPAD_Report_FULL_2012-05-30.pdf.
- Alkoholio prieinamumo nepilnamečiams tyrimas*. 2012. „Spinter“ tyrimai. Internetinė prieiga: <http://www.ntakd.lt/lt/Tyrimai-ir-apklausa/>.
- Anderson, P., Baumberg, B. 2006. *Alcohol in Europe. A Public Health Perspective. A Report for the European Commission*. London: Institute of Alcohol Studies.
- Berghman, J. 1995. “Social Exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework.” In *Beyond the Threshold*, ed. G. Room, 10–28. Bristol: The Policy Press.
- Cheung, I., Conway, P., Hutchison, J., Hafer, C. 2011. “Distinguishing Two Meanings of Moral Exclusion: Exclusion from Moral Principles or Principled Harm-Doing?” *Social Justice Research* 24 (4): 365–390.
- Chomentauskas, G., Pūras, D., Dereškevičiūtė, E. 2010. *Nesaikingo alkoholio vartojimo neigiamos įtakos Lietuvos konkurencingumui mažinimo galimybių identifikavimas*. Internetinė prieiga: <http://www.ukmin.lt/lt/veikla/studijos/>.
- Crawford, A. 2006. “Fixing Broken Promises?: Neighborhood Wardens and Social Capital.” *Urban Studies* 43: 957–976.
- Dangschat, J. S. 2009. “Space Matters – Marginalization and Its Places.” *International Journal of Urban and Regional Research* 33 (3): 835–840.
- Glaser, B. 2001. *The Grounded Theory Perspective: Conceptualization Contrasted with Description*. Mill Valley, California: Sociology Press.
- Goštautas, A., Povilaitis, R., Pilkauskienė, I., Jakušvaitė, I. Statkevičienė, S. 2007. „Priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo ypatybės“. *Medicina* 43 (2): 153–160.
- Graham, K., Wells, S. 2000. “Aggression Among Young Adults in the Social Context of the Bar.” *Addiction Research* 9 (3): 193–219.
- Graham, K., West, P. 2001. “Alcohol and Crime: Examining the Link.” In *International Handbook of Alcohol Problems and Dependence*, ed. N. Heather, T. J. Peters, T. Stockwell, 439–470. West Sussex: John Wiley and Sons, Ltd.

- Hillyard, P., Tombs, S. 2007. "From 'Crime' to Social Harm?" *Crime, Law Social Change* 48: 9–25.
- Kährlik, A. 2006. "Tackling Social Exclusion in European Neighborhoods: Experiences and Lessons from the NEHOM Project." *GeoJournal* 67: 9–25.
- Kubilienė, N. 2004. „Socialinės adaptacijos problemos augant nuo alkoholio priklausomoje šeimoje“. *Socialinis darbas: mokslo darbai* 3 (2): 51–62.
- LR alkoholio kontrolės įstatymas. 1995. Nr. 44-1073. Aktuali redakcija 2012.09.01. Internetinė prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430458.
- LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. 2011 05 26. Nr. XI-1425. *Vals-tybės žinios* 2011 06 14, Nr. 72-3475.
- LR socialinių paslaugų įstatymas. 1996. Nr. X-493, *Vals-tybės žinios* 2006, Nr. 17-589.
- McKinney, Ch. M., Caetano, R., Harris, Th. R., Ebama, M. S. 2009. "Alcohol Availability and Intimate Partner Violence Among US Couples." *Alcoholism: Clinical & Experimental Research* 33 (1): 169–176.
- Murdoch, D., Pihl, R. O., Ross, D. 1990. "Alcohol and Crimes of Violence: Present Issues." *International Journal of Addictions* 25: 1065–1081.
- Narkauskaitė, L., Juozulynas, A., Jurgelėnas, A., Venalis, A. 2011. „Psichiką veikiančių medžiagų vartojimo paplitimas tarp Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų“. *Visuomenės sveikata* 1 (52): 91–97.
- Olson, J. M., Cheung, I., Conway, P., Hutchison, J., Hafer, C. L. 2011. "Distinguishing Two Meanings of Moral Exclusion: Exclusion from Moral Principles or Principled Harm-Doing?" *Social Justice Research* 4: 365–390.
- Parker, R. N., Luther, K., Murphy, L. 2007. "Availability, Gang Violence, and Alcohol Policy: Gaining Support for Alcohol Regulation via Harm Reduction Strategies." *Contemporary Drug Problems* 34 (4): 611–633.
- Pemberton, S. 2007. "Social Harm Future(s): Exploring the Potential of the Social Harm Approach." *Crime, Law and Social Change* 48: 27–41.
- Pernanen, K. 1991. *Alcohol in Human Violence*. New York: Guilford Press.
- Sheppard, M. 2006. *Social Work and Social Exclusion: The Idea of Practice*. Farnham, Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Tamutienė, I. 2010a. „Alkoholio kainos politika Lietuvoje 2000–2009 metais“. *Vadyba* 1 (17): 87–93.
- Tamutienė, I. 2010b. „Įrodymais grįstos alkoholio reguliavimo politikos priemonės ir jų taikomumas Lietuvoje“. *Viešoji politika ir administravimas* 33: 103–114.
- Tamutienė, I., Reingardė, J., Civinskas, R., Baltrušaitytė, G. 2008. *Pagalbos asmenims, sergantiems priklausomybės nuo alkoholio ligomis, priemonės ir sistema Lietuvoje*. Internetinė prieiga: <http://www3.lrs.lt/docs2/OPDJOOLW.PDF>
- Varžinskienė, L., Ivanauskienė, V. 2006. „Moterų, gyvenančių su lėtiniu alkoholizmu sergančiais vyrais, psichosocialinės problemos“. *Socialinis darbas: mokslo darbai* 5 (2): 94–98.
- Zaborskis, A., Žemaitienė, N., Šumskas, L., Grabauskas, V., Vėryga, A., Petkevičius, R. 2008. „Lietuvos moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimo kaita 1994–2006 m. ir nauji iššūkiai“. *Medicina* 44 (8): 623–632.

Experiences of the Elimination of Alcohol Related Social Harm in the Neighbourhoods of Lithuanian Cities

Summary

The article examines experiences of the elimination of alcohol related social harm in the neighbourhoods of Lithuanian cities and evaluates the impact of alcohol related social harm on the construction of social exclusion or marginalization. The article uses the social harm approach that enables to analyse risky alcohol consumption through the neighbourhood experiences of noise, litter, disrespect, abuse and other forms of social harm. Six focus groups and 33 semi-structured interviews with the inhabitants of different neighbourhoods were conducted in the biggest Lithuanian cities in 2012. The data allows us to identify predominant attitudes of neighbours facing social harm; they range from passive suffering to active search for institutional help. The analysis demonstrates that bars, nights clubs, legal and illegal alcohol selling places in the neighbourhood are the risk areas of social harm. Although public institutions attempt to reduce social harm upon citizens' requests, typically, their help is ineffective. Therefore, neighbours experience the loss of power and feel helpless. Ineffective attempts to reduce social harm generate marginalization and those who experience social harm are isolated. The central and local municipal authorities should take full responsibility for licensing alcohol outlets and providing legislation and tools for the elimination and prevention of social harm. In cases when bars, night clubs or other types of alcohol selling institutions throw drunk and violent persons out into the street and disassociate themselves from their customers' social harm, the balance of social responsibilities at micro, mezzo and macro levels should be discussed.